

4-27-2020

HELL AS AN ARTISTIC PLACE IN THE “DIVINE COMEDY”

Nodira Razikovna Kurbanova

senior lecturer at the department of english literature, BSU

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/buxdu>

Part of the [Arts and Humanities Commons](#)

Recommended Citation

Kurbanova, Nodira Razikovna (2020) "HELL AS AN ARTISTIC PLACE IN THE “DIVINE COMEDY”," *Scientific reports of Bukhara State University*. Vol. 4 : Iss. 2 , Article 8.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol4/iss2/8>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific reports of Bukhara State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

«отдал все дни ловец», вспоминается обращение к образу-символу леса у Данте в первой песне «Ада», что тоже способствует возникновению некоторой аналогии.

1. Земную жизнь, пройдя до половины,
Я очутился в сумрачном лесу,
Утратив правый путь во тьме долины.
2. Таков он был, о, как произнесу,
Тот дикий лес, дремучий и грозный,
Чей давний ужас в памяти несусу.
3. И вот внизу крутого косогора,
Проворная и вьющаяся рысь,
Вся в ярких пятнах пестрого узора.

У Фета ситуация несколько изменена. Но есть сходство образов. Сумрачный лес – это символ жизни, может быть, жизни в конкретной среде. Образ ночного шествия по лесу, по привычным тропам, по лесу, которому ловец посвятил все дни, т.е. всю свою жизнь, еще более настраивает на поиски подтекста стихотворения, отражающего драматическое столкновение поэта с окружающей его мрачной (в его представлении или мировосприятии) действительностью. Глубокая символика текста исключила широкое обращение к тропам. Текст символичен в целом.

«Символ, – пишет А.Ф.Лосев, – указывает на какой-то неизвестный предмет, хотя и дает нам в то же время всяческие необходимые возможности сделать необходимые выводы, чтобы этот предмет стал известным» [2]. Оба приведенных нами стихотворных текста построены Фетом по-разному, в них разные образы, различно развернута их «объемность», пластичность, образно-зримая сторона, по-разному дана отсылающая к раскрытию символа содержательная сторона текста. Наиболее закрытым для декодирования является стихотворение «Светоч».

ЛИТЕРАТУРА

1. Григорьева А.А. Слово в поэзии Тютчева. – М., 1980, С.202.
2. Лосев А.Ф. Логика символа// Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура. – М., 1989. – С. 247.
3. Сухова Н. П. Лирика Афанасия Фета. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 80 с.
4. Фет А.А. Вечерние огни. – М.: ЭКСМО, 2006.
5. Шабанова Н.А. Традиционное и индивидуальное в семантической структуре символа. Автореферат. – Саратов, 2000.

УДК:82-313.3:82.09

“ИЛОХИЙ КОМЕДИЯ”ДА ДЎЗАХ – БАДИИЙ МАКОН СИФАТИДА АД В “БОЖЕСТВЕННОЙ КОМЕДИИ” КАК ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ПРОСТРАНСТВО HELL AS AN ARTISTIC PLACE IN THE “DIVINE COMEDY”

Курбонова Нодира Розиковна

БухДУ инглиз адабиёти кафедраси катта ўқитувчиси

Kurbanova Nodira Razikovna

senior lecturer at the department of english literature, BSU

Аннотация. Мақолада Алигъери Дантенинг “Илохий комедия” асарида тасвирланган дўзах – бадий макон сифатида тадқиқ этилган. Бадий макон ўрта асрлар италян шоирининг космологик тасавури, диний-мифологик билимлари, фалсафий ва ижтимоий қарашиларининг синтези ўлароқ кузатилган, замонавий фанлар ютуқларига қийсан таҳлил қилинган, Данте қўллаган дўзах топонимлари манбаларига аниқлик киритилган. “Илохий комедия” таржимасидаги айрим нозик ёндашувларга диққат қаратилган.

Таянч сўзлар: бадий макон, космология, комедия, қўшиқ, композиция, терцина, сюжет, топоним, нореал дунё, мифология.

Аннотация. В статье исследуется ад, описанный в произведении Алигъери Данте

“Божественная комедия” как художественное пространство. Наблюдается художественное пространство, как синтез философских и социальных взглядов, религиозно-мифологических знаний и космологических представлений итальянского поэта средневековья, сопоставляя его достижениям современной науки того времени. А также даны определения топонимам ада использованными Данте. Обращено внимание на некоторые подходы перевода произведения.

Ключевые слова: художественное пространство, космология, комедия, песня, композиция, терцина, сюжет, топоним, потусторонний мир, мифология.

Abstract. This article discusses the matter of the description of the hell in the work by Alighieri Dante “Divine comedy” as an artistic place. The researcher observes an artistic place as a synthesis of philosophical and sociological attitudes, religious and mythological knowledge, cosmological imaginations of the Italian poet of the middle age, comparing them with the achievements of that time. The researcher gives definitions to the toponyms of the hell used by Dante. The attention is paid to some approaches of the translations of the work.

Key words: artistic place, cosmology, comedy, song, composition, tercet, plot, toponym, other world, mythology.

Милоддан аввалги иккинчи минг йиллик охирида кўчманчи европаликларнинг охират дунёсида “демографик портлаш” юз берди. Археологлар айти шу даврга мансуб хайратланарли микдордаги қабрларни топганлар. Уларнинг кўпи фақирона эди. Ёғочсозлик даври кишилари таомилга биноан ўзлари билан кўпол сопол хумча ва озгина гўшт олиб, нариги дунёга “жўнашган”. Бу орқали айнан нима кўзда тутилган – ҳозиргача маълум эмас. Эҳтимол, илгари яшаб ўтган қабила ҳамда халқларни шу одат воситасида боқий оламда зарур нарсалар билан “таъминлашган”дир?! Чуқурликдан, ғору унгулардан иборат минглаб кўрғонлар битта катта кўрғонига эллик нафар кишини жойлаштириш имконига эга янги хўжайинлар томонидан эгалланган. Умуман, саҳройилар Европасининг дорулбақосида хали бу пайтда на бирон қонун, на бирон бир давлатчилик тузилмаси тўғрисида гап борган [5;38...].

Айнан ўша даврда шарқликлар – мисрликлар, хитойликлар, Икки дарё оралиғидаги халқларда тасавури шаклланган охират оламлари аллақачон ўз тарихий даврларининг чўққисига кўтарилган, амалдорлар маъмурияти асосида юзага келган, судлар фаолият кўрсатадиган, қонун амал қиладиган илк давлатлар мавжуд эди. Қадим Греция кичик-кичик полисларга бўлинган эса-да, юнонларнинг умумлашма Аидида ягона давлатчиликнинг кудратли тизими ҳукм сурган [3; 23...].

Қисман эса-да, нариги дунё тасвирланган дастлабки бадий асарлардан бири айнан Элладада яратилган. Бу ўринда гап Гомернинг “Одиссея”си ҳақида бормоқда.

Нариги дунёда “бўлиб қайтган” кишиларнинг турли бадий саёхатномалари орасида бундай хужжатларнинг энг батафсили ва тўқиси “Илохий комедия”дир. Данте Алигьери ўз саёхатини ўттиз беш ёшга тўлганида, аниқроғи, 1300 йилда амалга оширган. Ўша саёхат бошланган сана маълум эмас. Аммо биз мартнинг охири, апрелнинг бошларида нима юз берганини биламиз. Бу тўғрида Дантенинг дўсти Каселла (таъкидлаш керакки, саёхатнинг учинчи кунда Аъроф тоғлари этагида шоир ўша одамнинг руҳини учратиб қолади) католик Рождествосидан уч ойлар чамаси вақт ўтгани, дея эслайди.

“Комедия” муаллифининг осмон ёриткичлари жойлашуви борасидаги эслатмаларига таянган ҳолда турли тадқиқотчилар турли саналарни қайд этганлар. Чунончи, Хорхе Луис Борхес шундай маълумот беради: “1300 йилнинг 13 апрель кун тонгда, саёхати тугашига бир кун қолганда Данте машаққатларни енгиб ўтиб, Аъроф тоғларидан ошганча замин Жаннатидан намён бўлди” [1; 42...].

Агар шу нуқтаи назардан ёндашилса, Данте Дўзах дарвозасидан 1300 йилнинг 8 апрелида, жума кун кирган ва пайшанбада, 14 апрелда Эмпирейга етиб, ўз саёхатини якунлаган бўлади. Аммо бундан кўра муҳими шундаки, саёхат муддати шоирнинг йўл бўйи орттирган таассуротларига катта таъсир ўтказа олмаслигидир. Ер қаърида жойлашган Дўзах

фасллар алмашинуви таъсирини сезиши ҳам даргумон. Бундай ҳол Ер атмосфераси чегараларидан олисда турган кўк Жаннати учун ҳам хос. Аросат ҳамда заминий Жаннат тоғларининг ўрни эса тропик минтақада жойлашган бўлиб, у ерлардаги ҳарорат Тинч океани сабаб мулойимлашгандир. Шу боис саёҳатчилар томонидан “чизилган” ушбу табиат картиналарини мавсумий ўзгаришларга учрамайди деб ҳисоблаш мумкин.

“Илоҳий комедия” – жаҳон адабиётининг нодир асари. Унда XIV асрнинг улуғ шоири ўтган ва ўзи билан бир даврда яшаётган одамлар образи ҳамда қизиқарли сюжет воситасида эзгулик ва ёвузликка, инсонлик ҳаётининг мусбат ва манфий томонларига ўз ҳукмини эълон қилган, десак янглишмаймиз. Данте ўз асарини “Комедия” деб атар экан, бунда ўша даврдаги нуқтаи назарга кўра, даҳшатли муқаддима ва некбин яқунга эга адабий асарни назарда тутган. Данте асарига “илоҳий” деган сўз Джованни Бокаччо томонидан қўшилган[11].

“Илоҳий комедия” уч қисмдан тузилган бўлиб, 1-қисм – “Дўзах” кириш характеридаги икки ва дўзах тасвирига бағишланган 32 – жами 34 қўшиқдан, “Аъроф” ва “Жаннат” қисмларининг ҳар бири 33 қўшиқдан иборат. Шоир Дўзахдаги тартибсизликни унинг композициясида ҳам акс эттирган. Қўшиқлар уч мисрали банд – терциналардан ташкил топган. Мутахассилар фикрига кўра, уч мисрали банд христианликдаги Троицани (Ота Худо, Биби Марьям ва Исони), 33 эса Исонинг ёшини англатади. Бутун поэма 100 қўшиқдан иборат бўлиб, 100 рақами мукамаллик ифодасидир.

Данте тасвирига кўра, дўзах уч қисми ернинг марказига уланган улкан воронкага ўхшайди. Дантенинг жаҳаннамга сафари дарвозадан бошланади. Китобхон дуч келадиган дўзах билан боғлиқ биринчи ном Ахерондир. Ахерон – дўзах дарёси бўлиб, юнон тилида “азоб дарёси” демак. Данте ҳам бу образни антик мифологиядан олган. Ахерон дўзахнинг биринчи доирасини айланиб оқади. Кейин эса пастга оқиб, Стигий ботқоғини ҳосил қилади. Бу ботқоқ ҳам “Илоҳий комедия”да дўзахдаги маконлардан биридир. Ундан ҳам пастроқда эса Ахерон қайнаб ётган қонлар оқаётган Флегетон дарёсига айланиб, худкушлар жазоланадиган ўрмон ва олов ёмғири ёғиб турган сахрони кесиб ўтади. Дарё худди мана шу ердан улкан шаршара шаклида янаям пастга оқиб, ер марказида муз кўли – Коцитга айланади. Шу тарика Данте дўзахнинг энг тубини музлик сифатида тасвир этади.

Дантенинг охирадаги дастлабки икки минтақа (Дўзах ва Аъроф) бўйича ҳамроҳи римлик улуғ шоир Публий Вергилий Марондир. Бундан яхшироқ йўлбошчини тилаш ҳам амримаҳолдир. Вергилий ҳали ҳаётлик чоғидаёқ юнон-рим Аиди топографиясини чуқур ўрганиб, шу асосда ўз “Энеида”сида Рим халқига асос солган Энейнинг у ёққа бориб қолишини батафсил тасвирлайди. Милоддан аввалги 19 йилда вафот этган Вергилий Данте билан танишувиға қадар дорулбақода минг уч юз ўн саккиз йил яшаб келган деган маъно келиб чиқади. Унинг қўнимгоҳи эса мажусий тақводорлар дўзах азобларини тотмайдиган, бир-бирлари билан мулоқот қила оладиган макон Лимб эди.

Бундан ташқари, нариги дунёда узоқ вақт бўлиши давомида Вергилий жаҳаннам ҳаёти билан ипидан игнасиғача танишиш имконига эришганди. Асосийси, бир сафар уни бу ерга жўнатган фессалиялик жодугар Эрихтонинг иродасига биноан бутун Дўзах (Лимбдан Жудеккагача, Жудеккадан Лимбгача чўзилган жойлар)ни айланиб чиқишиға тўғри келганди. Энди эса яна бир бор аёл зоти (бу сафар Беатриче)дан фармон етиб борди-ю, шу тарика Вергилий Дантенинг раҳбонига айланди.

Флоренциялик шоир Вергилийни ўз устози деб санагани боис ҳам Данте учун шундай йўлбошчи “танланган”и аниқ. Насронийлар Вергилийға юксак эҳтиром билан қарашган. Диний кайфиятдаги Данте учун ҳам одатий мажусий кўринишидаги гуноҳкор кишидан кўра бундай ҳамроҳ ардоқлироқ эди [2;50 ...].

Дўзахдаги ўзга тақводорлар эса бу ишда унга кўмаклаша олмасди. Чунки “Эски аҳд”да Христоснинг тарафдорлари саналган ўша кишилар баён этилаётган воқеалардан ўн уч асрча муқаддам жаҳаннамни тарк этишганди. “Илоҳий комедия”да Вергилий тилидан қуйидагилар бежиз таъкидланмаган:

*“Гувоҳман, бу ерга келди бир дафъа
Улуғ ҳазратлари – голиб жаноби.*

55 Одам Атони у қутқазгандир, ҳа,
Ўғлонин ҳам шундоқ. Нуҳи муборак,
Ҳазрати Мусо ҳам у зотга халфа.
58 Шоҳ Довуд, нуроний Иброҳим бешик,
Авлод-аждоди-ла ҳазрат Исроил,
Роҳила – қимматга тушиган келинчак.
61 Бўлмиш кўп азизлар меҳрига ноил,
Лойиқ бўлолмаган бошқалар ва лек.
Илк бор ўшаларга боққанлар мойил”[6;23...].

Охират минтақалари ҳамда тириклар дунёси Дантеда коинотнинг бир бутун ва тугал манзараси ўлароқ бирлашиб кетган. Ер курраси оламнинг марказида, Сион тоғию Қуддус шаҳри эса Шимолий ярим шар ўртасида жойлашган. Жанубий ярим шар эса асосан океандан иборат ҳамда у ёққа чиқиш одамзодга таъқиқланган (бу ҳолдан II асрда яшаган атоқли илоҳиётчи Климент Александрский оғоҳ этади ва Данте ҳам унинг нуқтаи назарини қўллаб-қувватлайди) [7; 35...].

Осмон картинаси “Илоҳий комедия”да мураккаброқ, аммо шоирнинг “Базм” трактатида батафсилроқ тасвирланган. Ҳаракатсиз Ер атрофи бўйлаб асосан марҳумлар руҳи ва фаришталар кўним топган концентрик (бир умумий марказга эга) осмон сфералари айланади. Бу айланиш ўзаро уйғун куй садолари остида кечади. Олдинги етти сферага қаторига Данте томонидан Ой ҳамда Қуёш ҳам “кўшиб қўйилган” сайёралар тўғри келади. Булар – Ой, Меркурий, Венера, Қуёш, Марс, Юпитер ва Сатурн осмонлари.

Иждокор томонидан “чизилган” дунё кўриниши тўғрисидаги бугунги тасаввурлар нуқтаи назаридан бу манзара ўзининг олий нуфузига қарамай, хусусан, осмон сфераларининг физик табиати борасида унчалик ҳам аниқ эмас. Аммо Коперник кашфиётигача ҳали уч ярим аср вақт бор эди. Илм дунёсида эса олам марказидаги Ер шари ҳамда унинг атрофида айланувчи Қуёш ва сайёралардан иборат птоломейча модель ҳукмрон эди.

XX асрда Данте космологиясини замонавий физик-математик назариялар билан келиштиришга уринишлар бўлди. Атоқли файласуф Павел Флоренский “Геометриядаги хаёлот” китобида дантеча коинот ҳақида шуларни ёзади: “Бу олам манзарасини Эвклид чизмалари билан тасвирлаб бўлмайди”[9; 46...].

Швейцариялик математик Берман Вейль ҳам дантеча космологияни дунёнинг замонавий математик модели билан таққослашга уринган. Унинг “Асосий физик ғоялар эволюцияси” деган китобини шарҳлаган Г.Ю. Трегер томонидан билдирилган шохидликка қараганда, Данте космоси типологияси Эйнштейн космоси типологиясига яқин [8; 30...].

Данте ва Вергилий дўзахнинг дарвозасидан ўтиб, 1-доирага киришади. Бу – насроний таълимотига кўра, ғайри насронийлар ва чўкинтирилмаган гўдаклар жойлашган Лимб водийси эди. “Лимб” лотинча сўз бўлиб хошия, атрофлаб ўраган нарса, канора маъносига эга. Асарда бу водий шундай тасвирланади:

7. Жарлик ёқасида эдик шу чоғда,
Пойимиз остида қўрқинчли дара
Шовқин, фарёд тўла гувлаб ётмоқда.
10. Шу қадар зулумот, теран, қоп-қора...
22. ...Йўлимиз заминнинг даҳшатли қаъри.
23. Қулоққа чалинган йигимас, ёҳу,
Инграш келар эди ҳар ёндан фақат.
Мангу хилқат узра таралган оҳ бу![6; 22-23]

Насронийларнинг ривоятларига кўра, Исо Масиҳ хочга тортилганидан кейин қайта туғилгунча Лимбга келиб, инсоният учун буюк хизматлар қилган шахсларни жаннатга олиб чиқиб кетар экан. Данте асарига кўра эса, Вергилий унга Исо Одам Ато, Нуҳ, Мусо, Довуд, Иброҳим, Исроил ва унинг қавмини, Исроилнинг хотини Роҳилани дўзахдан озод этганини хабар беради.

“Бешинчи кўшиқ”да нореал дунё билан боғлиқ яна бир топонимга дуч келамиз: Каин – аслида дўзахнинг 9-доирасига мансуб жой бўлиб, ундан ўз яқинларини ўлдирган ёки сотганлар ўрин олади. “Бешинчи кўшиқ”да Каин куйидаги сабаб билан тилга олинади:

2-доирада Данте соялари бир-биридан айрилмайдиган Франческа ва Паолога дуч келади. Франческа римлик гвельфлар дохийсининг ўғли бўлмиш Жанчотто Малатес исмли хунук ва оқсоқ кимсага узатилади. Франческа қайинукаси Паоло билан ишқий муносабатга киришганини билиб қолган Жанчатто ошиқ-маъшукларнинг ҳар иккаласини ҳам ўлдиради. Дўзахнинг мана шу доирасида Данте Франческа билан сўзлашиб қолади ва Франческа унга Жанчаттонинг жойи дўзахнинг тубида – Каинда бўлишидан умидворлигини айтади.

Аслида ҳаётда бу воқеа 1283-1286 йиллар оралиғида бўлиб ўтган. Бадарға қилинган Данте ўзининг сўнгги паноҳгоҳини Франческанинг жияни бўлмиш Гвидо Новелло да Полентанинг ҳузуридан топган эди. Балки шунинг учундир, эҳтимол, шоир сифатида муҳаббатда эрк масаласини улуғлагани учундир, Данте дўзахда Франческа ва Паолога жуда ачиниб қарайди. Уларнинг ғуссали ишқ ҳикоясини эшитгандан кейин эса шу даража мутаассир бўладики, хушдан кетиб йиқилади. “(109) Улар сўзин тинглаб, қаддим бўлиб ёй, Беҳад изтиробда бош эгдим ғамгин... (140) Ҳасратлари мени қилди-ю адо (142) Йиқилдим ўша он бамисли ўлик”, деб ёзади шоир.

Устоз-шогирд шоирлар дўзахнинг 5-доирасида Стигий¹ ботқоғига дуч келишади. “Стикс” грекча сўз бўлиб, “манфур” деган маънони англатади. Юқорида айтилгани каби, бу ботқоқ Ахероннинг пастки оқимидан пайдо бўлади. Бу ботқоқда ғазабнок ва дангаса кимсалар жазоланади. Данте бу манзарани шундай тасвирлайди:

109. Боқсам, нарироқда гирдоб қайнарди,

Ва унда айқашиб ваҳший оломон

Балчиқ орасида бижғиб юрарди.

112. Юлқишар эдилар улар беомон,

Тўш уриб, қўл силкиб, тиз уриб пайваст –

Шўнғиб, гажийман деб бир-бирин ёмон[6;38] .

Хўш, улар қайси гуноҳлари учун бу жазога мустаҳиқ этилганлар? Данте бу гуноҳкорларнинг ўзига сўз беради. Улар зўрға шивирлаб шундай дейдилар:

121.

Биз ёруғ дунёда тунд эдик буткул,

Яшадик қовоқни сира очмасдан.

124. Мана, тиқилганмиз балчиққа нуқул...[6;39]

Олтинчи доирада Дит шахри жойлашган. Дит – грекларда дўзах худоси Аид(Гадес)нинг лотинча номи. Аид Зевс, Посейдон, Гера, Гестия ва Деметранинг укаси. Унинг қаллиғи Персефон бўлган. Римликлар уни Плутон деб атаганлар. Плутон сайёрасининг номи ҳам шундан олинган. Антик мифологияда Аид бирваракайига ерости ўликлар салтанати худоси ва ўликлар салтанатининг номини англатган. Мифологияга кўра, бу маконга кириш жойи Ерни ювиб турадиган Океан дарёсининг нарёғида экан. Данте асарида Дит жой номи – дўзахнинг энг пастки қавати, Стикс ботқоғи билан ўралган шаҳар номи маъносида келган. Бу шаҳарда бидъатчилар, даҳрийлар жазоланади. Дўзахнинг бу қисмидаги жазо Дантени янаям даҳшатга солади: унда зулфу кокил ўрнига илон ўрнатилган интиқом маъбудалари даҳшат солиб юради, бир гуруҳ оломон Стикс суви устида елимдай тутунда азобланиб чопиб юради, баъзилар эса темирни пешлашда ишлатиладиган оловдан ҳам баландроқ даражадаги алангада ёндирилади.

Дитнинг “шаҳар” дейилиши нисбий. У бизнинг тасаввуримизда шаҳар сифатида гавдаланмайди. Бу жой кўпроқ куйи Дўзах чуқурлиги билан ўралган мустаҳкам линиядир. Ана шу ерда шоирнинг биринчи бор кўп сонли тубжой аҳолига дуч келганини қайд этиш мумкин. Бу аҳоли шаҳар дарвозаларини кўриқлашга кўйилган тубан фаришталар ҳамда

¹ Бу жой номи “Илохий комедия”нинг ўзбекча таржимасида Стигий ботқоғи, кўшиқ мазмунининг қисқача насрий баёнида “Стикс” деб берилган. Аслида рус тилида “болото Стикса” ва “Стигийское болото” дейилади. Фикримизча, “Стикс ботқоғи” деган маъқулрок. – Қ.: 3, 35, 38.

юнонларнинг антик замонлардан қолган адоват маъбудалари – эринийлардан иборат. Девор кўрғонлар оралаб уйлар ўрнига олов ёниб турувчи сон-саноксиз қабрлар турибди. Бунда – олтинчи доирада дахрийлар, еретиклар банди этилган. Шу ерда куйи Дўзахга элтувчи чуқурлик узилган. Тик нишаб Исонинг жаҳаннамга келиши пайтида юз берган сўнги зилзила натижасида ҳосил бўлган улкан палахсалар билан қопланган. Шу ўринда Данте илк бор ёввойи фаунани – кентаврлар ва Минотаврни тилга олади. Илгари айтганимиз Церберни эса Аидда кириш йўлини кўриқлагани боис уй ҳайвонлари сирасига кўшмоқ жоиз.

9-кўшиқда дўзахга оид яна бир топоним тилга олинади. Бу – Яхудо (яъни Иуда) сарҳади. Яхудо Ахерон дарёсининг охириги манзили – Коцит муз кўлининг атрофи бўлиб, дўзахнинг энг туби ҳисобланади. Яхудо сарҳадида Исони сотган Иуда абадий жазога мустаҳиқ этилган.

Ўнинчи кўшиқнинг русча таржимасида яна бир топоним бор, аммо бу ном ўзбекча таржимада тушириб қолдирилган. Русча таржима:

*10. "Все будут замкнуты, - ответ мне был, -
Когда вернутся из Иосафата
В той плоти вновь, какую кто носил [4;72].*

Ўзбекча таржима:

*10. Деди: "Маҳшар чоғи саҳродан у тоб
Ўз шаклига кириб қайтурлар яна.
Ва шунда бекилур мозорлар шитоб"[6;50].*

Иосафат деб номланган бу жой черков таълимотига кўра қиёмат водийсидир. А.Орипов таржимада бу жойни “маҳшар саҳроси” тушунчаси билан алмаштирган ва бу оригиналдаги маънога ҳеч бир халал етказмаган.

Ўн иккинчи кўшиқда яна бир дарё номи берилган. Қон оқадиган бу дарёнинг номи Флегетон(грекча “ёқувчи” демак)дир. Флегетон аслида учинчи кўшиқда тилга олинган Ахерон дарёсининг давоми бўлиб, унда ўз яқинларига нисбатан зўрлик қилганлар жазо тортадилар.

Зўравонлар қавати саналган еттинчи доира Флегетоннинг қонли оқимидан бошланади. Шу доиранинг дастлабки минтақасида ўз яқинларига зулм ўтказганлар қовурилади. Кейинги минтақанинг эса қизиқ жиҳати шундаки, ўша жойда Лимбдан кейин биринчи марта яна ўсимлик дунёси тўғрисида сўз кетади. Яъни ундаги ёввойи дарахтзор сертикан ва кўнғир баргли ҳосилсиз ғадир-будур дарахтлардан иборат. Дарахтлар худкушлар – ўз-ўзига зулм ўтказганлар руҳининг уруғларга айланишидан ўсиб чиққандир. Ўрмонни япроқлар билан озикланувчи ҳамда ўша осий дарахтларни бурдаловчи кўп сонли гарпийлар макон тутган. У ерда шунингдек, кўплаб ёввойи итлар ҳам борки, улар чангалзордаги қиморбозларни, пулхўрларни овлайди.

Ўрмон ортидан янги табиат минтақаси – бағрида учинчи камар маҳбуслари азоб тортаётган қайноқ саҳро бошланади. Мазкур ҳудуд бандилари қуйидагилар: илоҳиятга зулм ўтказганлар (шаккок, худобезорилар), табиат қонунларини таҳқирлаганлар (содомитлар) ҳамда санъатни хор қилганлар (судхўрлар).

Улар кизиб турган чўл бўйлаб юрмоққа маҳкум. Ўрмондан оқиб ўтувчи Флегетон ўз оқими давомида ёғилаётган оловни ўчириб боради ва сернам ҳаво минтақасини ҳосил қилади. Кейин даҳшатли гувиллаш остида дарё тубсиз жарликка қуйилади. Айнан шу жойда – улкан ўпқонда Дўзахнинг саккизинчи доираси – Ёвузлик ёриғи жойлашган. Бу ёриқ концентрик шаклдаги тўққиз зовур ёки ўрага ажралувчи халқасимон камар бўлиб, ўша зовурлар дўзах воронкасини ўраб олгандир.

Камарда марказга қараб енгилгина оғиш мумкин. Марказда, ўнта ўра орасида “Гигантлар қудуғи” бор. Ёриқлар бир-биридан тупроқ деворлар орқали ажратилган. Бутун тизим эса ғорларга олиб борадиган харсангтошлар томон радиус бўйлаб кесиб ўтган. Тошлар бир қанча ўхшаш кўприкларни ҳосил қилган. Жаҳаннамнинг ушбу воҳаси “чўян”нинг қоятош кўринишидаги тури асосида шаклланган.

Ёвузлик ёриғида ўзаро ишонч ришталари билан боғланмаган кишиларни алдовчилар жазоланадики, шу боис бунда алдов тушунчасини жуда кенг шархлаш керак.

Илк ўрада бир-бирига тўқнаш келувчи икки оқим оралаб шайтонлар дарраси остида кўшмачи ҳамда йўлдан оздирувчилар боради. Кейинги ғорда лаганбардорлар нажасга ботган. Учинчи ўрада табаррук нарсаларни сотувчилар азобланади. Уларнинг бош ва гавдаси сарғиш тошдаги доирасимон ўйиқларга тикилган, ташқарига чиқиб турган оёқларини эса олов куйдиради. Тўртинчи ёрик фолбинлардан тўлган. Уларнинг танаси абгор ҳолга келган ҳамда кўкрак қафасининг юқори қисми 180° га букилган[9;24...].

Навбатдаги ғорда жазоланаётган порахўрларни қайноқ елим ютиб юборган. Дўзахнинг айнаи шу худуди тирикларга анчагина маълум. Бунда қабул қилинган жазо Дўзах учун қайсидир маънода “ташриф қоғози” ҳамдир.

Умуман, шайтонлар одамсимондир (гарчи уларнинг қаноти бўлса ҳам). Улар одамдек гапира олишади ва бир-бирларини исмларини айтиб чақиривади. Шуниси қизиқки, турли миллат ҳамда даврларга мансуб гуноҳкорлар, ва Данте ҳам, Вергилий ҳам ўша шайтонлар гапираётган тилни жуда яхши тушунишади.

Саккизинчи доирада фирибгарлар жазоланадиган жойни Данте Ёвуз ғор деб атайди ва шундай тасвирлайди:

*Дўзахда бир жой бор, оти Ёвуз ғор,
Чўяндай тош эрур бошдан-оёғи,
Тик кетган жар каби залварли девор.
4. Унинг тубида-чи, кенг ва қоронғу
Оғзин очиб ётар мудҳиш бир қудуқ.
Ўшал ҳақда бўлғай гапнинг бу ёғи.
7. Қоя ва жарликнинг ораси узоқ,
Ўртада биз ўтган ўша поғона –
Айлана шаклида – ўн жойдан ботиқ.
10. Қалъалар шу тахлит бўлар фасона,
Асрар деб ногаҳон бошланса қамал –
Ҳандақ, ўра бўлар атроф айлана.
13. Бу жой ҳам шунақа эди филмасал,
Дарвозадан тортиб қирғоққа қадар
Тўшалгани каби кўприклар гал-гал
16. Тубсиз жарлик узра узун, серхатар
Чўзилиб кетганди тоғ қирралари,
Ул қудуқ қошида бу тизма тўхтар [6;90].*

Ёвуз ғор деган топоним бирор-бир манба билан боғлиқ бўлмай, бу номни Дантенинг ўзи қўйган[6;184].

“Дўзах”даги охирги топонимлар 9-доирага тааллуқли. Тўққизинчи доира тўрт қаватдан иборат бўлиб, биринчи қават Каин ёки Каина деб юритилади, бу қаватда ўз яқинларига хиёнат қилганлар жойлашган. Антенора деб номланган иккинчи қаватда эса ватанига ва ҳаммаслақларига; Толомея деб номланган учинчи қаватда дўстлари ва ҳамтовоқларини сотганлар; Жудекка номли охирги тўртинчи қаватда эса Тангрининг элчиларига, инсоният учун улкан эзгу ишлар қилган шахсларга хиёнат қилганлар жазоланадилар. Данте мана шу энг охирги қаватга Исони сотган Иудани жойлаштирган. Коцитга Лета суви қуйилувчи ёрик етарлича катта, ва ҳатто унинг энг чуқур тубига юлдузлар нури кириб борган. Шу ёрик орқали Ер марказидан Жанубий ярим шарга, Аросат тоғи этагига кўтарилиш мумкин[10].

Кўринадикки, Данте дўзахдаги жойларни номлашда, асосан, Инжил ривоятлари ва антик мифологияга асосланган. Фақат бир ўринда ўзи жой номини ўйлаб топган. Ривоят ва мифда сақланиб қолган бу жойларни шоир шундай тафсилотлар билан тасвирлайдики, ўқувчи уни сурат ёки кинодагидек жонли манзараларда кўриб туради. Биргина “Дўзах” қисмидаги жойлар номи ва тасвири “Илоҳий комедия” хронотопининг нақадар серқатлам ва рамзий маънога эга эканлигини кўрсатади. Бу маконлар шоирларнинг жаҳаннамдаги сайри

яқунланиб борган сари мудҳишлаша, мураккаблаша боради. Бошқача айтганда, замон ўзгарган сари макон ҳам ўзгара боради.

АДАБИЁТЛАР

1. Борхес Х.Л. Девять эссе о Данте (предисл. А. А. Фридмана). // Вопросы философии. – 1994. № 1. – 92... с.
2. Вергилий. Энеида. Пер.: С. Ошеров // Вергилий. Буколики. Георгики. Энеида. – М., 1971. – 640 ... с.
3. Грейвс Р. Мифы древней Греции. – М.: Наука, 1992. – 624... с.
4. Данте, Алигьери. Божественная комедия. Перевод М.Лозинского. – М.: Издательство "Правда", 1982. – 440... с.
5. Мифы народов мира. В 2 томах. Энциклопедия. – М., 2008. – 1392... с.
6. Орипов А. Танланган асарлар. Тўрт жилдлик. Учинчи жилд. – Т.: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2001. – 384... б.
7. Путьятин Д. А. Космос Данте и его движущие силы. Доклад. – МГУ, 2006. . – ... с.
8. Трегер Г. Ю. Эволюция основных физических идей. – Киев, 1989. . – ... с.
9. Флоренский П. Мнимости в геометрии. – М., 1991. . – .96.. с.
10. <https://divinacommedia.weebly.com/cronologia.html>
11. <http://ru.wikipedia.org>

UDK: 82.091

BOBUR G‘AZALLARIDA MURDAF QOFIYA

“МУДРАФ РИФМА В ГАЗАЛЯХ БОБУР”

“THE MUDRAF RHYME IN THE BOBUR’S GHAZALS”

Hamroyeva Orzigul Jalolovna

Alisher Navoiy nomidagi TDO ‘zTAU, f.f.f.d. (PhD)

Hamroyeva Orzigul Jalolovna

Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi, (PhD)

Annotatsiya. Mumtoz poetika nazariyotchilari ijodkorning mahoratini qaysi mavzuni yoritgani bilan emas, qanday tasvirlashi bilan belgilashgan. Mumtoz poetikaning nazariy asoslari amaliy jihatdan ijodkorlar she’riy parchalari tarkibida aks etgan. Zahiriddin Muhammad Bobur mumtoz poetikaning nazariy asoslarini o‘z she’rlarida mukammal qo‘llay olgan, o‘ziga xos tasvirlash uslubiga ega hassos shoir. Shoir g‘azallarida mazmun va shakl mutanosib tarzda uyg‘unlashtirilgan. Xususan, Bobur g‘azallarida murdaf qofiyali so‘zlar g‘azal mazmuni bilan birga shakliy ohangdorlikni yuzaga keltirgan asosiy vosita sifatida ko‘zga tashlanadi. Maqolada Bobur g‘azallarida murdaf qofiyaning o‘rni tadqiqqa tortilgan.

Tayanch so‘zlar: poetika, risola, ilmi segona (Ilmlar uchligi), qofiya, qofiya ayblari, hurufi qofiya (qofiya harflari), qofiya turlari.

Аннотация. Теоретики классической поэзии определяют свои творческие способности не тем, что они освещают, а тем как они их описывают. Теоретические основы классической поэзии отражены в практических выдержках. Захирридин Мухаммад Бабур сумел в полной мере применить теоретические основы классической поэзии в своих стихах. Он чувствительный поэт с характерным стилем иллюстрации. Поэт использует значение и форму в своих газалях. В своих газелях Бабур полностью придерживался рифмованной системы поэмы вместе с содержанием. В статье рассматривается роль рифмы в газалей Бабура.

Ключевые слова: поэтика, брошюра, троитса знаний, рифма, рифмы обвинения, рифмованные буквы, рифмы.

Abstract. The classic theorists of poetics assessed authors’ skills not according to the topic they chose, but the way they described it. The elements of the fundamental theories of classic poetry can be found in the poems of classic authors as they used those rules in a practical way. Zahiriddin Muhammad Babur is a skillful poet who could use the fundamental theories of classic poetics in a professional way and had a unique describing style. In his poems, the meaning and the form are